

BRIGADA U BICI NA SUTJESCI

Namjere Vrhovnog štaba NOVJ, prije i u početku neprijateljske operacije »Švarc«, bile su: prodor u Srbiju i na Kosovo i Metohiju.²²³ Kada je 7. banijska divizija stigla na položaje za zatvaranje pravca Pljevlja—Durđevića Tara—Durmitor, neprijatelj je već bio otpočeo sa izvođenjem planirane i pripremljene operacije.

Stigavši 19. maja 1943. godine na položaje lijeva obala rijeke Ceo-tine prema Pljevljama, 7. banijska brigada, u sastavu divizije, dobiva jedan od glavnih zadataka: odbrana pravca Pljevlja—Zabljak u zahvatu ceste. To je u stvari bio pravac koji je vodio ka centru slobodne teritorije, ka platou Kraljeve gore i dalje, Pivskom platou, na kojem su bile koncentrisane bolnice i sve pozadinske jedinice proletherskih i udarnih divizija, vijećnici AVNOJ-a, kulturno-propagandne ekipe, dječiji izbjeglički domovi i druge centralne ustanove NOP-a Jugoslavije.

Tako se ponovila gotovo ista — ili bar slična situacija — kao i u toku bitke za ranjenike u odbrani pravca Gornji

223 »8. maj (1943) Vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito održao je u selu Donjem Kruševu (u dolini rijeke Pive) sastanak sa zamjenikom i pomoćnikom načelnika Vrhovnog štaba i komandantima divizija Glavne operativne grupe (sem komandanta 7. banijske divizije NOVJ) na kome ih je upoznao sa daljim planom dejstva i postavio zadatke: da 1. i 2. proletherska, udarna divizija NOVJ, unište preostale neprijateljske snage u istočnom dijelu Crne Gore, oslobode Kolašin i Berane (danas Ivangrad), stvore povoljnu operacijsku osnovicu za prodor u Srbiju i, prodorom preko Kosova i Metohije, pomognu oslobodilački pokret u Albaniji; da 3. udarna divizija NOVJ obezbjeđuje desni bok i pozadinu 2. proletherske udarne divizije NOVJ; a 7. divizija NOVJ obezbjeđuje lijevi bok i pozadinu 1. proletherske udarne divizije NOVJ«. — Hronologija str. 468.

Vakuf—Makljen—Prozor. Ali, ipak, suštinska razlika 'bila je u tome što je 7. banijska brigada na ovim pljevaljskim položajima brojala svega oko 330 boraca i rukovodilaca. Bez obzira na sve to, na tim položajima, od 19. do 28. maja 1943. godine, 7. bandjiska brigada je nepokolebljivo odbijala isve pokušaje neprijatelja da probije njenu odbranu kod s. Potpeće.

Neprijatelj je čak, kao i u četvrtoj ofanzivi kod Makljena, bio prisiljen da preduzme bočne manevre-obuhvate kako ibi se dočepao položaja na liniji rijeka Tara kod s. Tepca—Durđevića Tara—Lever Tara, a sa ciljem da odsiječe dio partizanskih snaga u Sandžaku i Crnoj Gori.

OD SELA POTPECA DO RIJEKE TARE I DURMITORA

U toku 22. maja neprijateljska avijacija je ponovila snažne napade na položaje 7. banijske brigade. Istovremeno i jača grupa četnika napala je na položaje 2. bataljona, u zahvatu glavne komunikacije. Po prestanku avio-napada, 2. (bataljon je odbio napad četnika i prešao u gonjenje u pravcu Pljevalja. Tom prilikom ubijena su dva četnika.

Prilikom povratka na položaje, borci 2. bataljona su naišli na krdo od oko 100 goveda, koje su četnici prethodnih dana pokupili po selima i prikupili ih u svojoj bazi za prehranu svojih i drugih neprijateljskih snaga. Saznavši za stoku, seljaci su dolazili i tražili svoja grla. Međutim, ovoga puta stoka seljacima nije vraćena, jer je bila prijeko potrebna za prehranu naših boraca, bolnica i ostalih ustanova, a zaplijenjena je od četnika.

Kiša i zima pogoršavali su zdravstveno stanje bosih i slabo obučениh boraca, a naročito noću. Ponavljaju se teška Oboljenja od tifusa. Samo u toku 22. maja sa položaja kod s. Potpeće upućena su u divizijsku bolnicu 24 borca i rukovodioca iz 7. banijske brigade. Uz to, tifusni bolesnici su još teže od rekonvalescenata djelovali po sopstvenom instinktu. To je, s druge strane, otežavalo održavanje i onako dosta slabog reda i discipline.

Tifusari su jednostavno, bez ičijeg pitanja i odobrenja, lutali unaokolo tražeći hranu koje im inikad nije bilo do-

voljno ... U tim lutanjima oni se nisu obzirali, ama, baš ninašta drugo!

Oko 150 Talijana napalo je, 23. maja, na položaje 3. bataljona ispod s. Vlahovića. Međutim, prepadom sa bliskog odstojanja, odbijeni su uz osjetne gubitke. Prekaljeni borci, koristeći kamenje kao zaklone, vrlo su precizno i uspješno gađali, štedeći svaki metak, koji su inače bili na izmaku. Poslije toga jači italijanski dijelovi iz Pljevalja napali su na širem frontu položaje 7. banijske brigade, odnosno na frontu cijele 7. banijske divizije.

Napad je zaustavljen a, poslije dva dana, 7. banijska brigada je, u protivnapadu od s. Potpeće, dostigla lijevu obalu Četine, odnosno sve do blizu Pljevalja. Vraćajući se iz protivnapada u odbranu, brigada je posjela položaje na liniji s. Vlahovići—s. Potpeće i to na liniji Vlahovići—Potpeće, isključno 3. bataljon, koji je držao vezu sa 3. sandžačkom brigadom na Korijen planini. U zahvatu ceste bio je 1. a, lijevo od njega, 2. bataljon. Na tim položajima bataljoni su se povremeno smjenjivali — radi predaha i kraćeg odmora.

Ujutro 26. maja Talijani su iz pravca Pljevlja ponovo napali položaje 7. banijske brigade. I ovoga su puta odbijeni jakim protivnapadom 3. bataljona u njihov bok. Tog dana 7. banijska divizija je ojačana jednom proleterskom brigadom iz 1. proleterske divizije.²²⁴

I 27. maja Talijani ponovo napadaju. Borba traje čitav dan. Kod naših se municija prosto topi. Zato se vatra otvara najviše iz zaplijenjenog talijanskog oružja, a automatsko oružje otvara vatru samo u odlučujućem momentu. Ne uspijevši da se probije preko s. Potpeće i u zahvatu ceste, neprijatelj ponavlja manevar sličan onom kod Pidriša i Prozora i napad usmjerava lijevo na 16. banijsku brigadu, kao i desno, na 3. sandžačku brigadu na planini Korijenu. Pod jakom minobacačkom vatrom 3. sandžačka se povlači, pa je i desno krilo 7. brigade bilo prisiljeno da poravna front.

Neprijatelj nastoji da se što prije dočepa mosta na Tari kod Durđevića Tare i spriječi povlačenje naših snaga iz Sandžaka. U isto vrijeme od Čajmiča u pravcu položaja 7.

224 Hronologija, str. 469.

banijske divizije nastupaju dijelovi 369. legionarske »Vražje« divizije, a od Bijelog Polja Italijani, Nijemci i Bugari. U takvoj situaciji 7. banijskoj diviziji je naređeno da se povuče na lijevu obalu Tare, sa zadatkom da uporno brani prelaze u rejonima Tepcii, Durđevića Tara i Lever Tara.²²⁵

Usljed nestanka municije, situacija kod svih bataljona 7. banijske brigade, a naročito kod 3. bataljona, postaje kritična. Borci sačekuju neprijatelja iza živica, iza kuća, iza kamenja i hvataju ga golim rukama. Tako je vodnik Marko Štrbac krenuo da uhvati Talijanskog puškomitraljesca, ikoji je počeo bježati. Štrbac u jurnjavi otima pomoćniku nišandžije rezervnu cijev, te sa njom, kao toljagom, juri sve dok nije oteo od Talijana puškomitraljez sa municijom. Sličnih podviga na ovim položajima bilo je više.

Narednog dana, 28. maja predveče, neprijatelj je uspio da zalomi oba svoja krila duboko iza leđa 7. banijske brigade. Time je veza sa 3. bataljonom bila izgubljena, te je štab brigade odlučio da 1. i 2. bataljon povuče u dubinu, dok je 3. bataljon vodio borbu protiv neprijatelja u sastavu 3. sandžačke brigade i uspješno obezbjeđivao desni bok čitave 7. brigade na cesti Potpeće—Glibaćii. Sve do noći brigada je vodila žestoke odbrambene borbe, a tokom noći se prikuplja u rejoinu Glibača, da bi se, u zoru 29. maja, zajedno sa 3. sandžačkom brigadom, povukla. Pošto je prešla Taru preko mosta u s. Durđevića Tara, brigada se zatim popela na plato kod Zabljaka, ispod Durmitora.

U toku povlačenja brigada nije mogla koristiti cestu, zbog dejstva neprijateljske avijacije, već se kretala stazama preko Trešnjice i s. Višnjice do Međužvala. Tu je, u rejonu Međužvala, borcima, iscrpenim od borbe i teških pokreta, dat odmor i skroman obrok.²²⁶ Treba imati na

225 Zbornik II/9, str. 304 i IV/13, dok. 129, 136, 140, 145 i 147.

226 Slavko Borojević u navedenom Dnevniku, str. 93, 94 za 28. V 1943. godine piše:

»Italijani su potisnuli 1. i 3. bataljon s položaja, te i mi dobivamo naređenje za povlačenje. Pred noć je brigada izbila na cestu Pljevlja—Zabljak i, preko Kraljeve gore, krenula prema Tari. Put nije loš, ali dug i za bosonoge drugove težak.

Na cesti iza sela Glibači stoji u bjelini čovjek i kraj njega prolazi kolona. Približili smo se i prepoznamo našeg desetara Corkovića, koga smo prije par dana poslali u bolnicu. Na njemu

umu da je odbrana na cesti Potpeće—Durđevića Tara imala vrlo ozbiljnog uticaja na dalja dejstva talijanske divizije »Taurinenze«.

Zbog strahovanja od naših zasjeda, divizija je zavela toliku opreznost u nastupanju, da je tek 2. juna izvijestila da u selima Glibači, Dragaši i Buletina nema partizanskih snaga. Znači, pet dana poslije borbe prsa u prsa za rejon Potpeće, Talijani dostižu navedena sela, što je zaista preterana opreznost u ofanzivi.

U ZAŠTITNICI GLAVNINE OPERATIVNE GRUPE

U vrijeme odbrane pravca Pljevlja—Žabljak i 2. proleterska divizija je prebačena na sjeverozapad, preko Pive u pravcu Sutjeske. Glavnina 7. banijske divizije — 8. i 16. banijska brigada takođe su se povukle preko Tare na Pivski plato u rejon s. Nedajno. Zbog toga Vrhovni štab naređuje da 7. banijska brigada prijeđe planinu Durmitor i posjedne nove položaje na obali potoka Sušica.

Iz rejona s. Međužvale, kraj Zabljaka, 7. banijska brigada je krenula 30. maja u 2,30 časova. Još od svanuća bila je izložena napadima neprijateljskih aviona, zbog čega je bila prisiljena da se i dalje kreće kozjim stazama sjevernije od puta. Ipak, težište dejstva neprijateljske avijacije bilo je na Zabljaku, koji je neprestano bombardovan.

Poslije zaobilaska Zabljaka i ulaska u šume masiva Durmitora, kolone su bile bezbjednije od dejstva neprijateljske avijacije, ali su nastale teškoće u kretanju po besputnim planinskim masivima. Prilikom prelaza preko Crvenih stijena i savlađivanja prijevoja Durmitora, jednog od najviših u ovom dijelu zemlje (2.103 m nadmorske visine), kolonu je zahvatila oluja sa kišom i grmljavinama. Samo tokom marša preko Durmitora, pored šumskih staza, umrlo je 27 boraca i rukovodilaca. Umrli su, takoreći, stojeći, uslijed velike iscrpljenosti, premorenosti, gladi i tifusa.

su samo košulja i gaće. Neko ga je svukao ili se jadni tifusar sam skinuo. Stoji, gega se, živ mrtvac...

U pokretu saznajemo da je engleska vlada priznala naš Vrhovni štab i našu vojsku i da se kod Zabljaka padobranima spustila engleska vojna misija.

Od Štucle, u sam sumrak 30. maja, brigada se spustila na Obalu Sušiakog jezera u kojem, kao ni u potoku, nije bilo vode. Brigada je na obalama jezera i potoka bez vode zastala — da se bar malo odmori ti. primi nove zadatke.²²⁷

0 maršu preko Durmitora zapisao je Slavko Borojević u svom dnevniku:

»29—30. V — Kraj Žabljaka, malog, gotovo potpuno spaljenog gradića, prošli smo bez zadržavanja. Tu nedaleko je Crno jezero, uokvireno zelenim livadama, crnogoričnim šumama i Durmitorom. Durmitor se popeo visoko u nebo i straši svojom silinom. Prosto ne vjerujemo da se može preko njega prijeći. Ali, krenuli smo baš preko Durmitora, punog vojske i izbjeglog naroda koji se sklonio od neprijateljskih aviona.

Nad Žabijakom sija sunce, a nad Durmitorom se odjednom prolomilo nebo, za čas kišu pretvorilo u tuču, snijeg u hladnoću. Ova surovost naše planine dotukla je mnoge bolesne i iznemogle drugove. Mali Cizmek je umro kraj jedne borovnice. Iza bataljona je ostalo umirućih, kraj puteljka oko 30 drugova i drugarica. Ovo je prvi veliki gubitak u pokretu, teško nas je to zabrinulo.

Najzad smo stigli na Sušičko jezero. Čuli smo da se tu nalazi i Vrhovni štab. Dok sjedimo ispod drveća kiša neprekidno pada i moći sve do kostiju.«²²⁸

Ovaj marš preko Durmitora bio je mnogo teži od ranije navedenog marša preko zavejanog Vitoroga. Ovdje su banijska iborca prvi put zastajali i umirali pored staze.²²⁹ U takvoj situaciji i odmor kraj Sušičkog jezera i potoka Sušice, bez hrane i nije bio odmor. Nakon dva dana, u uto-rak 1. juna, brigadu na obalama Sušičkog jezera sustiže brigadni sanitet sa bolesnicima. Vodila ih je drugarica An-kica Brodarac, a pozadinske dijelove Miroslav Rožina.

Narod sa bespuća Pivskog platoa, inače siromašan, povukao se sa ono malo stoke u još veće bespuće Durmito-ra. Da bi prehranili borce na Durmitor je krenuo komesar brigade Uroš Krunić sa grupom boraca. Našao je narod u

227 Sa načelnikom štaba brigade Vladimirom Bakarićem u štab di-vizije u selo Nedajno odlaze zamjenik komesara brigade Pero Lalović, zatim Ivo Frol i Savo Vukčević.

228 Slavko Borojević — Dnevnik str. 94 i 95.

229 Detalje marša obradio je Vladimir Bakarić u članku »Nije se čulo 'ne mogu dalje«, Zbornik »Sedma banijska divizija«, str. 331 i 332.

Durmitoru uplašen i bespomoćan. Da bi dobio koje grlo stoke, Krunic im je objašnjavao od kuda su naše jedinice. Saznavši da su to Banijski iz okoline Siska i Zagreba, dobrovoljno su odvojili nekoliko grla.

U toku ovog odmora na obali Sušičkog jezera komande četa i bataljona sređivale su preostale dijelove jedinica. Mada brojno stanje iz tog perioda nije zapisano i sačuvano, zna se da se 7. banijska brigada smanjila na manje od 250 boraca i rukovodilaca. Ali, i tako smanjena, spremala se za dalje borbe kao da je u punom istanju. Kada je od mesa stoke sa Durmitora pripremljen obrok, borci su živnuli i tu, na obalama Sušičkog jezera, zaorila se otegnuta banijska pjesma. Oni najotporniji i zdravi, pjesmom su bodrili iscrpljene i iznemogle.

Prema naredjenju Vrhovnog štaba od 31. maja, 7. banijska divizija imala je da posjedne položaje na liniji Sušica potok—rijeka Tara. O tome se u pomenutom naredjenju kaže:

»Ubrzajte pokret. Vašu 7. brigadu rasporedili smo na levoj obali Sušice. Vi sa 8. i 16. brigadom imate zadatak da posjednete Taru od Uzlupa do Šćepan Polja (ušće Tare i Pive — Lj.Đ.) smjenjujući 3. krajišku. Važne tačke za odbranu su: Uzlup, Šćepan Polje i Donje Kruševo, na kojima izgradite bunkere sa automatskim oružjima. Tok rijeke neprekidno izviđati i patrolirati. Vaše rezerve držati kod Rudina. Ovaj položaj posjesti 1. VI do 24 časa, neizostavno, pošto 3. krajiška brigada hitno odlazi na lijevu obalu Drine. 3. dalmatinsku odmah uputite preko Rudina na lijevu obalu Drine — pod komandu 1. divizije.«²³⁰

Na lijevoj obali potoka Sušica, a prema pomenutom naredjenju Vrhovnog štaba, 7. banijska brigada je zauzela sljedeći raspored:

- 1. bataljon, sjeveroistočno od s. Nedajno, sa isturenom desetinom prema Oštroj glavici i Durmitoru;
- 2. bataljon je upućen na položaje kod Dobrog Dola, u susret 3. diviziji, ikao pomoć da se zatvori pravac od Šav-

230 Zbornik II/9, str. 324, 326. U stvari, na tim položajima je 7. banijska divizija, pored zaštite nastupanja glavnine, imala zadatak da sačeka i 3. udarnu diviziju iz zaštitnice. To će, zatim, usloviti da 7. banijska zaostane iza prodirućeg klina, a zatim da se, ubrzanim maršem i u posljednji momenat, prebaci preko Sutješke i dostigne glavninu na planini Zelengori.

nika i, duž Pivskog platoa, do spoja sa položajima Sandžačke brigade na Pivskoj planini;

— 3. bataljon je poseo položaje desno od 1. bataljona u rejonu s. Nedajno.

U toku dana neprijateljska avijacija je bombardovala položaje 1. i 3. bataljona, ali bez težih posljedica.

Uveče 31. maja održan je sastanak starješina u štabu 7. banijske brigade sa jednom tačkom dnevnog reda: »Informacija o novoj neprijateljskoj ofanzivi i orijentacija za dalja dejstva«. Na sastanku je objašnjeno da 1. i 2. proleterska divizija vode teške borbe na planinskim visovima Vučevo, Maglič, Volujak i oko rijeke Sutjeske; da su pozadi 7. banijske divizije na Pivskoj planini koncentrisane naše manje jedinice, centralna bolnica i bolnice i pozadinske ustanove divizija Operativne grupe Vrhovnog štaba.

Svi naponi usmjereni su da se borcima obezbijede kakve-takve prehrambene namirnice, bar za nekoliko narednih dana. Komesar brigade Uruš Krunić, iako već zahvaćen tifusom, sa grupom boraca ponovo odlazi na Durmitor, gdje je dobio i dotjerao u brigadu još stoke (oko 1.000 kg mesa).

Pripreme za predstojeća dejstva sa probojem preko Sutjeske trajale su na ovim položajima prema Durmitoru i rijeci Tari sve do 6. juna, kada je 7. brigada morala ubrzo krenuti preko rijeke Pive, planinskog masiva Vučeva u pravcu rijeke Sutjeske. Starješine, partijska i skojevka organizacija upoznali su svakog borca sa težinom situacije i neizvjesnosti na daljem putu.

O događajima i doživljajima na položajima prema Durmitoru i rijeci Tari, učesnici su napisali mnoga sjećanja, a najviše o teškim stradanjima banijskih boraca uopće i iz sastava 7. banijske brigade.²³¹

U Mratinju 3. juna održano je savjetovanje u Vrhovnom štabu na kojem je odlučeno da se Operativna grupa divizija podijeli u dva dijela: prvu — 1. i 2. proleterska udarna divizija, sa zadatkom da se probije kroz neprijateljske položaje pravcem Vučevo—Zelengora i dalje, za

231 Slavko Borojević, Dnevnik, str. 96—99; Kaja Lalović, Zbornik »Sedma banijska divizija«, str. 352—354 i dr.

istočnu Bosnu i drugu — 3. i 7. udarna divizija, sa zadatkom da zaštite zaostale ranjenike i bolesnike i pokušaju proboj na istok u pravcu Crne Gore i Sandžaka. Prva grupa divizija 5. juna otpočinje s napadima za proboj preko Sutjeske koji, uz ogromne napore, uspijeva.

PREKO PIVE, VUČEVA I SUTJESKE DO ZELENGORE

I 7. banijska divizija je sa svojim brigadama, prošla golgotu Sutjeske. Pokušani proboj preko rijeke Tare u pravcu Sandžaka nije uspio zbog jakog neprijatelja, pa se krenulo na sjeveroistok, preko Vučeva i Sutjeske — za prvom grupom divizija.

Spuštanje u kanjon rijeke Pive, radi prelaza u pravcu Vučeva, počelo je 6. juna. Niz strminu, zakrčenu nosilima sa ranjenicima, sanducima, telefonskim kablom, svom ostalom mogućom opremom i balastom (koji se nije mogao, a nije ini bilo nužno, nositi), spuštanje je trajalo čitavu noć — do 5 sati ujutro 7. juna. Most na rijeci Pivi kod sela Kruševa već je bio pod neprijateljskom artiljerijskom vatrom. Zato je, po naređenju Štaba divizije i pod neposrednim rukovođenjem načelnika štaba Milana Pavlovića Mićuna, od dva debela i dasaka izrađen improvizirani mostić, širine jedva jednog metra.

Dok su se borci, opterećeni tovarima skinutim sa konja, jedva prebacivali preko improvizovanog mosta, konji su plivanjem savladivali brziu rijeku. Za to vrijeme nad rijekom su se smjenjivali talasi neprijateljskih aviona, pokušavajući da sruše taj jedini improvizovani prelaz. Na sreću, uspjelo im je da bombama iz mosta izbiju svega nekoliko dasaka ... Dok je 7. banijska brigada prešla Pivu bez većih gubitaka, 16. banijska brigada iza nje pretrpila je veće gubitke od avijacije.

Prilikom povlačenja, 2. bataljon 7. banijske brigade zaostao je na položajima kod Dobrodola na Durmitoru. Pošto se patrola ikoja je bila upućena da ga obavijesti da se povuče izgubila u planini, ostavljen je načelnik štaba brigade Vlado Bakarić da pronade 2. bataljon i, ukoliko ne bude mogao da stigne glavninu brigade do Vučeva, da uđe

u sastav 3. udarne divizije. Ipak, 2. bataljon je uz velike napore 7. juna stigao glavninu brigade na Vučevu, gdje je dobio zadatak da osigurava oko 600 ranjenika i bolesnika Centralne i ostalih bolnica Operativne grupe divizija NOVJ.

Na Vučevu 7. banijska brigada je posjeda položaje prema Ourevu i Maglicu, odakle je neprijatelj pokušavao da ponovo zatvori obruč oko 3. i 7. divizije. Slične zadatke dobile su i ostale banijske brigade. Trebalo je sačuvati još slobodni uzani prostor — dok ne stigne 3. udarna divizija sa Durmitora. Na Vučevu 7. banijska divizija je ostala sve do 8. juna, kada kreće preko Sutjeske.

U stvari, poslije proboja prve grupe divizija na Zelengoru, neprijateljska borbena grupa »Annaker« izbija u rejon Gornjih Bara na Zelengori, ugrožavajući i onako uzan prolaz iz kanjona Sutjeske. Zato je naređeno da i 7. banijska divizija prijeđe preko Sutjeske na Zelengoru i priključi se prvoj grupi divizija i Vrhovnom štabu NOVJ.²³²

232 Zbornik II/9, str. 353. Depeša Vrhovnog štaba od 8. juna 1943. godine u 16 sati glasi:

»Štabu VII divizije:

Jutros i »danas popodne spremali smo za vas dvije depeše, ali, po izvještaju radiotelegrafiste, niste ih primili.

Situacija je slijedeća:

Neprijatelj je izbio na Maglič i vrši pritisak ka prijevoju. Takođe, neprijatelj je preduzeo ofanzivu ka G. i D. Barama, sa ciljem da izbije u Suhu 1 presiječe vezu — pravac naših jedinica koje se prebacuju preko Suhe. Još nije izbio u Suhu, ali će vjerovatno biti u toku 9. VI tekuće godine.

Sa sjevera: neprijatelj drži još Košur i, pored nekoliko napada, nismo uspjeli da ga zauzmemo. Danas je neprijatelj povratio položaje Borovno na desnoj obali Sutjeske, između Mrkalja i Tjentišta... U vezi ovakve situacije odmah postupite po slijedećem:

1. — Odmah krenite usiljenim maršom cjelokupnom divizijom (sa sve tri brigade) i pokretnim ranjenicima pravcem: Vučevo—Suha Gora—Lokva Dernečište—Mrkalj—Klade—Dragaš Sedlo, zatim dalje, potokom koji teče istočno od Skakavca — jugozapadno od Tjentišta 2—3 kilometra. Pošto neprijatelj drži Borovno, vi ćete uputiti još od Lokve Dernečišta — označenim pravcem jednu brigadu, koja će blokirati neprijateljski položaj na Borovnu i omogućiti vam brz prelaz Sutjeske, sprečavajući

U sumrak 8. juna 7. banijska brigada je napustila položaje prema Curevu i krenula za glavninom divizije, pravcem prema Dragaš sedlu i Sutješci. U prethodnici je bila 8. banijska brigada, a u koloni divizije pokretni ranjenici, članovi AVNOJ-a sa dr Ivanom Ribarom. Tu je bio i Vladimir Nazor. Zbog vrlo teškog kretanja planinskim stazama, po kamenjarima, jedinice su tek ujutro 9. juna izbile ka prilazima Sutješci.

S obzirom da je neprijatelj svu raspoloživu avijaciju — kao i artiljerijsku vatru — već ranije usmjerio na uski prelaz preko rijeke, to se o prelazu u toku dana nije moglo ni misliti. Trojke aviona neprekidno su se smjenjivale nad koritom rijeke. Dolina Sutjeske stalno je tutnjala.

Tek kasno uveče buka i košmar su se malo smirili. Na pravcu prijelaza preko Sutjeske, u predvečerje 9. juna, uhvaćena je veza sa nekim dijelovima 2. dalmatinske brigade. Oni su obavijestili o vrlo ozbiljnoj situaciji, da je jedini izlaz brz proboj preko Sutjeske na plato Zelengore za glavninom Operativne grupe Vrhovnog štaba NOVJ.

Kao neposredna priprema za prelaz Sutjeske, u sumrak 9. juna, u štabu 7. banijske divizije je održan sastanak sa članovima štabova brigada i rukovodiocima bataljona. Tu je doneta definitivna odluka o prijelazu rijeke u toku noći 9/10. juna.

neprijatelju da izvrši ispad u pravcu Tjentišta, odnosno mjesta prelaza.

Pokret izvršite sa punim obezbjeđenjem, naročito bokova.

Dalji vaš pravac po prelazu Sutjeske: Krekovi—Milinklada—Hrčavka—Lučke Kolibe—Vrbnica.

2. — Na Sutješci jugozapadno od Tjentišta radi se brvno koje će služiti za prebacivanje.

3. — Ako niste u stanju da prebacite ranjenike pješke, vratite i njih u Pivu. Ne smijete imati — nositi uopšte teških ranjenika.

4. — Komoru svu rasteretiti, tj. teška oruđa zakopati. Ponijeti sobom samo puške i laka automatska oruđa — radi lakšeg prebacivanja — sve puškomiitraljeze sa dovoljno municije.

5. — S obzirom na tešku situaciju tvoje divizije zbog zakašnjenja, najbolje je da po mogućstvu vratite sve ranjenike — pješke u Pivu, pošto oni neće moći pratiti brz pokret vaše divizije (obraća se Pavlu Jakšiću, komandantu divizije).

6. — Naše brigade sve su u pokretu.

P. S. Do 9/10. VI noću morate preći Sutješku — bezuvjetno«.

Cijela sastav divizije, kao i svaki borac u brigadama, bili su upoznati sa ozbiljnošću situacije i potrebi cjelokupnog angažovanja da se rijeka prijeđe. Borcima je na brzinu podijeljena preostala skromna količina mesa, uz napomenu da štede do krajnjih mogućnosti, jer je bilo pitanje kada će se doći do hrane na pustoju Zelengori.

U inače veoma teškoj situaciji, usljed olujne kiše i brzog topljenja snijega, prethodnih dana mala planinska rijeka Sutješka postala je duboka do iznad pasa, brza i hirovita, što je predstavljalo opasnost i za snažnije i najzdravije ljude. Borci su se pohvatali za ruke čineći živi lanac, dok isu se čelni u koloni držali za repove preostalih konja. Bujica je, međutim, često taj krhki lanac iznemoglih boraca kidala i odnosila čitave dijelove kolone. Zahvaljujući samo natčovječanskim naponima rukovodilaca i zdravijih boraca, živi lanac se ponovno spajao i polako prelazio na lijevu obalu rijeke.

Komandant brigade Nikola Maraković Nina, sa nekoliko snažnijih boraca i rukovodilaca, ostao je do kraja prelaza i spasio veliki broj drugova i drugarica koje je hirovita Sutješka otkinula iz kolone i ponijela ka svom ušću u Drinu. Ipak, jedan dio je zauvijek odnijela bujica... Iz 7. banijske brigade preko 20 drugova i drugarica nisu prešli Sutješku. Jedna od spasenih iz vode je drugarica Milka Šarić, ikoja je i danas za to zahvalna komandantu Nini.

I pored svih nevolja, u zoru 10. juna glavnina 7. banijske brigade se, u sastavu 7. banijske divizije, uspinjala uz padine Ozrena i Pleća ka prevoju Ozren—Viilinjak. Neprijatelj je već držao ove visove, ali nije uspio da potpuno spriječi Banijce da se domognu platoa Zelengore.

Prvi prikupljeni borci na prevoju između Ozrena i Viliinjaka, ne znajući da neprijatelj drži navedene visove, odmah su založili vatre da se osuše, ogriju i ispeku sinoćnje sledovanje mesa. Primijetivši dim i vatru, neprijatelj je izvršio napad na sedlo. Zahvaljujući najprisedbnijim borcima i rukovodiocima, napad je odbijen i neprijatelj se ograničio na minobacačku i artiljerijsku vatru, sve dok se kolona divizije nije spustila u dolinu potoka Hračvke.

U najtežim časovima za Banijske u borbu protiv neprijatelja stupio je i 5. bataljon 4. crnogorske proleterske brigade pod komandom Nika Strugara i, prihvatajući 7. banijsku diviziju, pomaže joj da uspješno odmakne preko Zelengore za Vrhovnim štabom NOVJ i glavninom Operativne grupe.²³³

Na desnoj obali Sutjeske ostao je jedan broj drugova i drugarica koji nisu smjeli ući u nabujalu rijeku, jedan broj ranjenika i bolesnika. Slično se dogodilo nekima na sedlu između Vilinjaka i Ozrena, koji su se zatim vratili nazad na Sutješku. Većina ovih je doživjela tešku sudbinu partizanskih ranjenika, bolesnika i dijelova 3. udarne divizije. Bili su uništeni ili zarobljeni.

Kod Lučkih Koliba na Zelengori banijske jedinice su stigle 2. proletersku diviziju i Vrhovni štab, te nastavile pokret na sjever u pravcu istočne Bosne.

233 Za pomoć prilikom prelaza sedla između Ozrena i Vilinjaka, štab 7. banijske divizije se kasnije pismeno zahvalio, u ime svih banijskih boraca, 5. bataljonu 4. crnogorske brigade. U pismu, između ostalog, piše:

->Dragi drugovi!

Na našem putu iz Crne Gore za istočnu Bosnu, probijajući se pod najtežim okolnostima kroz neprijateljske linije, vi ste nas prihvatili u najtežim momentima ina rijeci Hrčavki. Vaše junačko držanje i drugarska pomoć i pažnja prema našoj diviziji podstiče sve naše borce i rukovodioce da vam u ime divizije izrazi mo zahvalnost«. Zbornik »Sutjeska«, knj. 4, str. 304.